

Lyydin *ze*-refleksiivijohdosten synnyn ongelma

VESA KOIVISTO

Lyydi on itämerensuomalainen kielimuoto, jota puhutaan kapealla, runsaat 200 kilometriä pitkällä ja enimmillään 30 kilometriä leveällä kaistaleella karjala-aunuksen puhuma-alueen itäpuolella. Lyydi on sekamurteisto, joka on syntynyt vepsäläisen ja karjalaisen kielimuodon sekoituttua toisiinsa. Nykyään lyydi rajautuu läntisen naapurikielensä karjala-aunuksen murteisiin siten, että lyydin pohjoisia vasten puhutaan eteläkarjalaa, keski- ja eteläosia vasten aunusta. Idän puolella lyydin puhuma-alue ei ulotu vepsään asti, koska lyydiläis- ja vepsäläisalueita on jo vuosisatojen ajan erottanut niiden väliin kiilautunut venäläisasutus; aiemmin lyydiä on kuitenkin puhuttu myös nykyistä idempänä, ja tuolloin lyydi ja vepsä ovat olleet suorassa kosketuksessa toisiinsa (Turunen 1946: 6–7).

Lyydi jakautuu alamurteisiin. Murrealueista laajin on varsinaislyydi, joka jakautuu edelleen keski- ja pohjoismurteisiin. Keskilyydiin kuuluvat Pyhjärven ja sen lähikylien sekä Terun Prääsän ja Viitanan murteet. Pohjoislyydiä ovat kaikki Viitanan pohjoispuoleiset murteet. Turusen erottamat muut päämurteet ovat pienempiä saarekkeitä: Kuujärven murteisto (eli etelälyydi) aivan lyydin puhuma-alueen eteläkolkassa, keskilyydistä erotettava huomattavan aunukselaisvaikutteinen Saavan Prääsän murteisto sekä muusta lyydiläisalueesta erillinen, Äänisen rannalla puhuttu Lohmoiojan murre. Lyydin murteista ks. Turunen 1946: 24–40.

Lyydin murre-erot ovat suuret. Turunen on huomauttanut (mts. 27), että varsinaislyydin alueella miltei jokaisella kyläryhmällä ja paikoin kylälläkin voi sanoa olevan oma murteensa. Lyydin puhuma-alueen muoto on sellainen, että kontaktit oman kielen muihin murteisiin ovat jääneet vähiin, ja näin alamurteet ovat voineet kehittyä suhteellisen itsenäisesti omiin suuntiinsa. Sitäkin enemmän lyydiläisillä on ollut yhteyksiä naapurikielten puhujiin karjalaisiin, vepsäläisiin ja venäläisiin. Paitsi kielimaantieteelliset seikat myös alueen hallinnolliset olot ovat olleet omiaan kasvattamaan murre-eroja. (Ks. Turunen 1947: 1–2.)

Taivutuspäätteestä johtimeksi

Käsittelen tässä artikkelissa lyydin *ze*-johtimisten refleksiiviverbien synnyn ja kehityksen kysymyksiä. Refleksiiviset *ze*-johdokset, esim. *d'aksazetta* 'riisuutua', *heit'üzettä* 'heittäytyä', *pezezetta* 'peseytyä', ovat yksi niistä monentyyppisistä refleksiiviverbeistä, joita lyydissä tavataan. Muita tyyppisiä ovat refleksiiviset taivutusmuodot, esim. *d'aksuoihe* 'riisuutui', *pežiite* 'peseydyt', *ištuimoi*, *ištuihe* 'istuu/duin, -tui', *koverdamoi* 'kyyristyn, kumarrun', ja erilaiset *u*-vartaloiset johdokset, esim. *d'aksazuda* 'riisuutua', *heittazuda* 'heittäytyä', *pezezuda* 'peseytyä', *kogozuda* ~ *kogoduda* 'kokoontua', *pilvezüda* ~ *pilveduda* 'mennä pilveen', *punaüzuda* ~ *punaüduda* 'käännähtää, pyörähtää', *kerädüda* ~ *kerävüda* ~ *keräüdüda* 'kerääntyä', *lahouzüda* ~ *lahovuda* 'lahotta', *ličaiduda* ~ *ličaududa* ~ *ličauzüda* 'tunkeutua'. Hyvin harvinaisia lyydisissä ovat transitiiiviverbin ja sen objektina olevan *iče*-refleksiivipronominin muodostamat refleksiivirakenteet, esim. *nägöu itsen* 'näkee itsensä' (Genetz 1873: 25), *it'šedai* (~ *it'šed*) *vedada* 'käyttäytyä' (Virtaranta 1986: 110). Tyyppien esiintyminen ja niiden keskinäiset suhteet vaihtelevat murteittain: Turusen (1946: 140) mukaan »[r]efleksiivimuotojen mitä suurin vaihtelevuus on lyydin tunnusomaisimpia piirteitä». *ze*-johdokset ovat lyydin refleksiiviverbityypeistä ainoa, jota ei tavata muualla kuin lyydissä.

Lyydin *ze*-johdokset on tapana lukea osaksi refleksiivitaivutusta, mikä johtuu siitä, että niiden katsotaan kehittyneen refleksiivitaivutuksen pohjalta. Muillekin itämerensuomen refleksiivitaivutuskielille on ominaista, että refleksiivitaivutusparadigmaan voi kuulua johdosmuotoja. Lyydin refleksiivitaivutus jakautuu maantieteellisesti kahteen päätyyppiin: pohjoislyydissä vallitsee *ze*-johdosparadigma, muualla taivutusparadigma. Tämä jako ei ole kuitenkaan jyrkkä. Lyydin pohjoisissakin murteissa tavataan aivan yleisesti refleksiivisiä taivutusmuotoja, ja toisaalta johdosmuotoja esiintyy sporadisesti etelälyydissä asti. Lyydin kaksilähtöinen kielellinen perintö näkyy hyvin myös refleksiivitaivutuksessa, jossa erottuu selvästi sekä vepsäläisiä että karjalaisia komponentteja.

Lyydin refleksiivitaivutuksen leimallisin erikoiskehitys on *ze*-refleksiivijohdosten synty ja paradigmaan levittäytyminen pohjoislyydissä. Eri tutkijoiden käsitykset *ze*-johdosten syntyvaiheista ovat olleet samansuuntaisia. Tunkelo (1924: 29–32) katsoo *ze*-aineksen kehittyneen refleksiivijohtimeksi refleksiivisestä **sen*-taivutuspäätteestä. Tämä päätte esiintyy esimerkiksi suomen itämurteiden muodossa *heitä-k-sen* 'heittäytyy', karjalan muodossa *pane-k-še* 'paneutuu' ja vepsän muodossa *peze-ze* 'peseytyy'. Paralleelina lyydin *ze*-johtimen kehitykselle Tunkelo mainitsee yks. 3. persoonan **hen-*

refleksiivisuffiksin johtimistumisen eräissä suomen murteissa, esim. *keänsi-i-n*, *keänsi-i-t* 'käännyin, käännyit'; vrt. 3. persoonan muotoon *keänsi-i* 'kääntyi' (< **käänsi-hen*).¹ Lyydin *ze*-johdosten kehityksen lähtökohdaksi sopii vepsän (tarkemmin sanoen äänisvepsän) *pezeze*-tyyppisten taivutusmuotojen kaltainen edustus (Tunkelo mts. 33).

Refleksiivinen *ze*-taivutuspäätte olisi muuttunut lyydissä johtimeksi siten, että verbin alkuperäinen yks. 3. persoonan *ze*-loppuinen refleksiivimuoto (tyyppiä *peze-ze*) on ruvettu käsittämään refleksiivivartaloksi, jonka perään on voitu liittää normaalitaivutuksen persoonapäätteet, ja jouduttuaan näin sanan sisään *ze*-päätte olisi samalla muuttunut funktioltaan johtimeksi (Turunen 1946: 178, 258–259, Posti 1980: 130). Kehitys on siis edennyt seuraavaan tapaan: taivutusmuoto *peze-ze* 'peseytyy' → vartalo *peze-ze* → johdos *peze-ze-n*, *peze-ze-d*, *peze-ze-mme*, *peze-ze-tte* 'peseidy/n, -t, -mme, -tte' jne. Uudet johdokset olisivat ensin kehittyneet 1. ja 2. persoonan muotoihin. Lopulta myös yks. 3. persoonan alkuperäisen taivutusmuodon olisi korvannut johdosmuoto *peze-zö-u*, joka sisältää *ze*-johtimen ja normaalitaivutuksen persoonapäätteineen; tämä johdosmuoto olisi *ze*-presensparadigman myöhäisin, analoginen tulokas (ks. Tunkelo 1924: 33, Posti mp.). Monikon 3. persoonan taivutusmuotoa lyydin verbintaivutuksessa ei ole lainkaan; sen sijaan käytetään passiivimuotoa, esim. *peze-ze-ttäu* 'peseytyvät'.

ze-johdokset eivät ole kuitenkaan valloittaneet koko refleksiiviparadigmaa: imperfektiin ne eivät ole levinneet ollenkaan samassa määrin kuin presensiin. Nykyäänkin lyydin pohjoismurteiden refleksiivitaivutuksessa tavataan imperfektissä enimmäkseen taivutusmuotoja. Tyypillinen on siis sellainen jakauma, että presensissä käytetään *ze*-johdoksia, mutta imperfektissä taivutusmuotoja, esim. Sununsuu *peze-ze-n*, *peze-ze-d*, *peze-zö-u*, *peze-ze-mme*, *peze-ze-tte*, *peze-ze-ttäu* 'pese/dyn, -dyt, -tyy, -dymme, -dytte, -tyvät', *pežii/me* ~ *-mo(i)*, *pežii-te*, *pežii-he*, *pežiiimme-he-ze*, *pežiitte-he-ze*, *peze-ze-t'tii* 'peseydi/n, -t, jne.' (Genetz 1872: 28–29). Suhteellisen harvinaisia ovat imperfektimuotoiset *ze*-johdokset, esim. Sununsuu *salbada-ž-iimme*, *salbada-ž-iitte* 'sulkeudui/mme, -tte' (Genetz 1872: 29), *heit'tä-ž-in* 'heittäy-

¹ Kehitys taivutuspäätteestä johtimeksi on kylläkin vastoin sidonnaisten morfeemien funktioiden universaalia muuttumissuuntaa, joka käy johtimista taivutusaineisiin päin. Yleensä siis taivutus on voinut syntyä derivaatiosta muttei juurikaan derivaatio taivutuksesta (Tauli 1956). Refleksiivipäätteen johtimistuminen on tosin sikäli epätyypillinen tapaus, että muotoaineksen morfologisen kategorian muuttuminen ei ole merkinnyt varsinaista semanttista muutosta: lähtömuotojen ja niitä vastaavien uusien johdosmuotojen leksikaalinen merkitys on sama.

dyin' (Kujola 1944 s.v. *heit't'üzettä*), Tiutia *d'aksa-ž-in* 'riisuuduin' (mts. s.v. *d'aksazetta*), *külbe-ž* 'kylpi' (»kylpeytyi, kylpi itsensä») (mts. s.v. *külbezettä*), *riädi-z-imme* 'sovimme' (mts. s.v. *riäd'izettä*). Tavataan myös sekamuotoja, joissa on sekä *ze*-johdin että refleksiivinen taivutuspäätte, esim. Sununsuu *heit't'ä-ž-ii-me* 'heittädyin' (Kujola 1944 s.v. *heit't'üzettä*), Päljärvi *peze-ž-ii-möi-s* 'peseudyin' (mts. s.v. *pezezettä*), Tiutia *tappa-ž-ii-he* 'kuoli' (»tappoi itsensä») (Ojansuu ym. 1934: 8). *ze*-johdosten esiintymisyleisyydessä ja paradigmansiäisessä distribuutiossa on myös murteittaisia eroja.

Posti (1980: 131) katsoo taivutusmuotojen edustavan lyydin refleksiiviparadigman varhempaa kantaa ja uskoo niiden aikoinaan kattaneen koko paradigman ennen kuin *ze*-johdin rupesi valtaamaan alaa. Kun siis esimerkiksi vanha preesensparadigma olisi ollut tyyppiä *peze-moi*, *peze-toi*, *peze-ze* ja uusi tyyppiä *peze-ze-n*, *peze-ze-d*, *peze-zö-u*, tuntuu johdostumiskehityksen yhdeltä mahdolliselta syyltä pyrkimys paradigman morfologiseen yhtenäisyyteen ja samahahmoisuuteen. On myös aivan odotuksenmukaista, että juuri 3. persoonan päätte neutralistuu persoonaopposition suhteen ja yleistyy muihin persooniin, koska se on yleisin, tuntomerkitön persoona. Tällainen kehitys on tavallinen monien kielten refleksiivimorfeemeille (ks. Anderson – Keenan 1985: 264).

Taivutussuffiksina *ze*-päätte on paljolti hävinnyt lyydin murteista. Pohjoislyydissä sitä tavataan yleensä vain johtimena (Turunen 1946: 259). Taivutuspäätteenä *ze* ~ *z* esiintyy pohjoislyydissä ainoastaan suffiksiyhdistelmissä ja silloinkin jonkinlaisena persoonasta riippumattomana yleisenä refleksiivitunnuksena, esim. Sununsuu *peziimme-he-ze*, *peziitte-he-ze* 'peseydi/mme, -tte' (Genetz 1872: 29), Päljärvi *sul'ii-moi-ze*, *sul'ii-he-z* 'lupau/duin, -tui' (Kujola 1944 s.v. *sulizeta*), Naamoila *istui-moi-žē* 'istuuduin', *ved'ii-moi-žē* 'vetäydyin' (Ojansuu ym. 1934: 71). Keskilyydissä *ze*-suffiksia ei tavata johtimena, muttei yleensä myöskään itsenäisenä 3. persoonan refleksiivipäätteenä. Koko varsinaislyyidin aineistossani edustaa vain keskilyydiläisen Viitanan murteen muoto *puno-ze-h* 'kiertyy' (Genetz 1872: 25) *ze*:n alkuperäistä preesensin 3. persoonan taivutussuffiksikäyttöä (ja siinäkin on *ze*:n lisänä toinen refleksiivisuffiksi, *h*). Paikoin *ze*-päätettä on tavattu myös imperfektimuodoista, esim. Naamoila *pezii-ze-i* 'peseytyi' (Ojansuu ym. 1934: 43), Viitana *sobii-ze* 'pukeutui' (Genetz 1872: 26). Alkuperäisenlaisena taivutussuffiksina lyydin *ze* näyttääkin väistyneen käytöstä kaikkialla muualla paitsi etelälyydissä (Kuujärvellä), jonka refleksiiviparadigmassa vielä tavataan yksikön 3. persoonan *ze*-päätteisiä preesensmuotoja, esim. *peze-ze* 'peseytyy' (Turunen 1946: 153). Lyydin läheisessä sukukielessä vepsässä tämä suffiksi on sen sijaan yleensä taivutuspäätteen tehtävissä; yks. 3. persoonan reflek-

siivipäätteen äänneasu on äänisvepsässä *-ze*, keski- ja etelävepsässä *-se*, keskivepsässä myös *-so*.

Lähikielten paralleeli-ilmiöitä

Lyydin ja vepsän 3. persoonan *ze*-refleksiivipäätteen äänteellisestä yhtäläisyydestä huolimatta päätte ei siis vepsässä ole pohjoislyydin tapaan johtimistunut. Vepsässä tavataan vain aivan sporadista ja ilmeisen myöhäistä 3. persoonan muotojen johdostumista: keskivepsän Pondalan murteessa ja etelävepsän Kortlahden murteessa on yks. 3. persoonan preesensmuotojen refleksiivipääte *-se* ~ *-so* voinut muuttua johtimenluonteiseksi, kun sen perään liittyy vielä normaalitaivutuksen persoonapäätte *-b*, esim. Pondala *istu-so-b* 'istuutuu' (Zajceva—Mullonen 1969: 141), Kortlahti *ozuta-so-b* 'näyttäytyy' (mts. 270). Tällaiset johdosmuodot ovat kuitenkin harvinaisia: Pondalan aineistossani niitä on kaikkiaan 64:stä yks. 3. persoonan muodosta vain 8, Kortlahdessa kaksi esiintymää 23:sta. Yleensä yks. 3. persoonan refleksiivimuodot ovat näissäkin murteissa taivutusmuotoja, esim. Pondala *pane-se* 'paneutuu' (Zajceva—Mullonen 1969: 174), *istu-so* 'istuutuu' (mts. 128), Kortlahti *peze-se* 'peseytyy' (mts. 263). Muista vepsän paikallismurteista johdostumisilmiötä ei ole havaittu, ei siis myöskään äänisvepsästä, jossa *ze*-aines on äänteellisesti lähimpänä lyydiä. Erona lyydiin tässä vepsän refleksiivimuotojen johdostumiskehityksessä on, että johdosmuoto on kehkeytynyt vain yks. 3. persoonan muotoon, ei muihin persooniin. Lyydissä taas johdosmuotojen oletetaan syntyneen ensiksi 1. ja 2. persoonaan, kun 3. persoonan taivutusmuoto on tarjonnut näille muodoille vartalon ja samalla kiinnitymisalustan normaalitaivutuksen päätteille (esim. *peze-ze-* + *-n*, *-d*, *-mme*, *-tte*). Syntymekanisminsa ja distribuutionsa erilaisuuden samoin kuin ilmeisen myöhäisyytensäkin vuoksi näitä vepsän ja lyydin johdostumiskehityksiä täytyy pitää toisistaan riippumattomina.

Lyydin alkuaan 3. persoonan muotoihin kuuluneen refleksiivisen *ze*-aineksen johtimistumiselle ja leviämislle refleksiiviparadigmaan ei ole suoraa vastinetta muissakaan ims. kielimuodoissa, vaikkakin saman tyyppistä kehitystä tavataan muuallakin. Esimerkiksi suomen murteissa ovat alkuaan yks. 3. persoonaan kuuluneet refleksiivipäätteet **ksen* ja **hen* voineet johtimistua ja levitä paradigman muihin muotoihin. **hen*-suffiksin johtimistumisen mekanismi on sama kuin lyydin *ze*-päätteen: yks. 3. persoonan refleksiivipäätteen jatkaja (tässä tapauksessa *i*) yleistyy muihin persooniin ja muuttuu samalla johtimeksi, esim. Ristiina (*miä*) *laski-i* 'laskeuduin' (loppu-*n* on

tästä muodosta kadonnut), *heiti-i-vät* 'heittäytyivät', Anttola *heitteli-i-n* 'heitlehdin', Mikkeli (*miä*) *heitti-i* 'heittäydin' (MA).² Suomen **ksen*-päätteen johtimistuminen on ollut sikäli toisenlainen prosessi, että johdostuminen on tapahtunut ensin 3. persoonan muodossa, josta se ei välttämättä ole levinnytkään muihin persooniin, esim. Hirvensalmi *näytäi-kse-e* 'näyttäytyy', Heinävesi *hukuta-kse-vat* 'hukuttautuvat', (*minä*) *heitäi-kse* 'heittäydin', Anttola *ojentelei-kse-ep* 'ojentelee itseään' (MA). (Ks. J. Koivisto 1990: 35–39, 49–50, 58–66.)

Refleksiivitaivutuksen johdostuminen on sinänsä tyypillistä kaikille muille itäisille ims. kielille paitsi vepsälle ja aunukselle. Yleisempää kuin alkuperäisen taivutusaineksen muuttuminen johtimeksi on kuitenkin, että paradigmaan on levittäytynyt johdin **de* tai *tte* tai niiden yhdistelmä **de + tte*, joka on karjalassa edelleen voinut kehittyä asuun **de + čče*. Alkuaan ims. kielten refleksiivitaivutuksessa katsotaan esiintyneen johdoksia vain yks. 2. persoonan imperatiivin sekä indikatiivin kielteisen preesensin muodossa, josta ne ovat voineet levitä edelleen paradigmaan (ks. J. Koivisto 1990: 92). Nämä alkuperäiset johdosmuodot ovat tyyppiä (*ei*) *heittäi*, (*ei*) *heitäte*, (*ei*) *heittäite* ja (karj.) (*ei*) *heitteäče* '(ei) heittäydy' (esimerkkimuotojen sisältämät johtimet tai johdinyhdistelmät ovat vastaavasti **de*, *tte*, **de + tte* ja **de + čče*). Koska tässä refleksiivitaivutuksen yleisitämerensuomalaisessa johdostumiskehityksessä on ollut leviäjänä eri johdin kuin lyydissä ja johdostumisen lähtökohtanakin eri muoto, mitään geneettistä yhteyttä lyydin *ze:n* johtimistumiseen sillä ei voi katsoa olevan. Lyydissäkin on kyllä **de-* ja *tte-*johdoksia, mutta vain alkusijoillaan imperatiivi- ja kielteisissä preesensmuodoissa, esim. Naamoila *peitä-ite* (< **peittä-ite-k* 'piiloudu' (Kujola 1944 s.v. *peittäzettä*), Pyhäjärvi (*en*) *salba-te* (< **salβai-te-k*) '(en) sulkeudu', *ei pühittä-de* (< **pühittä-de-k*) 'ei paastoa' (Genetz 1872: 25), *išto-i* (< **istu-de-k*) 'istuudu' (Barrancev 1978: 150). Lyydissä nämä johtimet eivät ole yleistyneet refleksiiviparadigman muihin muotoihin niin kuin eivät muissakaan muinaisvepsän jatkajissa vepsässä ja aunuksessa.

Yhteisistä lähtökohdista huolimatta ims. refleksiivitaivutuksen johdostuminen on pääosin myöhäistä kielikohtaista erilliskehitystä ja kertoo vain samansuuntaisten morfologisten tendenssien olemassaolosta eri puolilla itämerensuomea. Johdostumiskehityksen yleisenä syynä lienee ollut pyrkimys päästä eroon morfologisesti monimutkaisesta ja muusta johdossysteemistä

² Nämä muodot eivät kuitenkaan ole prototyyppisiä johdoksia, koska imperfektin *i-*tunnus sijaitsee niissä johdinaineksen edellä eikä sen perässä.

poikkeavasta refleksiivitaivutuksesta refleksiivijohdosten avulla. Tämän kehitystendenssin voimakkuus vaihtelee kielittäin. Olen itse arvellut, että refleksiivitaivutuksen johdostumisen voimakkuus on kääntäen verrannollinen venäjän vaikutuksen voimakkuuteen asianomaisessa ims. kielimuodossa (ks. V. Koivisto 1990: 25–27). Venäjän refleksiiviverbien morfologinen samankaltaisuus (refleksiivimorfeemin sijainti sananmuodon lopussa) on nimitäin saattanut tukea refleksiivisten taivutusmuotojen säilymistä yleisitämerensuomalaista johdostumistendenssiä vastaan.

Johtimeksi kehittymisen syyt

ze-suffiksin johtimistuminen lyydin pohjoismurteissa on maantieteellisesti niin suppea-alainen ilmiö, että sen täytyy päätellä tapahtuneen aikana, jolloin lyydi oli jo eriytynyt omaksi itsenäiseksi kielimuodokseen. Mutta milloin tarkemmin ottaen ja minkä ajan kuluessa kehitys on tapahtunut? Tarkkaa ajoitusta vaikeuttaa puutteellinen kuva lyydin syntyhistoriasta. Turunen (1946: 185–186, 230) on ajoittanut *ze*:n johtimistumisen »suhteellisen myöhäiseksi» sillä puhtaasti äännehistoriallisella perusteella, että johtimen *z*-aines ei ole ottanut osaa pohjoislyydille (sen ns. *š*-murteille) ominaiseen *s* > *š*, *z* > *ž* -kehitykseen *i*:n jäljessä, esim. *kuražizetta*, *kuražizou*, *лoппizou*. (Sibilantin suhuttomuus koskee myös *zu*-refleksiivijohdoksia; mts. 231.)³ Ajoitusta voi kuitenkin yrittää tarkentaa tästä.

ze-päätteen johtimistumisen perimmäiset syyt ovat niin ikään jääneet selvittämättä. Tähänastiset selitykset eivät ilmeisestä perästään huolimatta valaise sitä, miksi 3. persoonan taivutussuffiksi *ze* on pohjoislyydissä lähtenyt muuttumaan johtimeksi. Pyrkimys paradigman morfologiseen säännöllis-

³ Vepsässä tilanne on samankaltainen. Myös siellä on yleensä tapahtunut *i*:n jäljessä äännekehitys *s* > *š*, *z* > *ž*, mutta tämä muutos ei koske *i*-vartaloisia refleksiivimuotoja, esim. *лoπισе*, *лoписoo*, *руцšисoo* (Kettunen 1922: 79). Kettunen (mp.) olettaa *s*:n (pro *š*) tässä analogiseksi, joka edustus olisi yleistynyt muiden kuin *i*-vartaloiden yhteydestä (vrt. esim. *tegesе*, *pidasoo* ym.). Sama *i*:n jälkeisen sibilantin suhuttomuus koskee vepsässä myös *zu*-johdoksia, esim. *virizuda* 'syttyä', *pimizuda* 'pimetä' (Kettunen mts. 76). Tällä perusteella Tunkelo (1946: 248) pitää vepsän *izu*-verbejä nuorehkona, sibilantiltaan epävepsäläisenä tyyppinä ja olettaa niiden lainautuneen vepsään karjalasta, jossa suhuttoman sibilantin esiintyminen *i*:n jäljessä on odotuksenmukaista (ks. Ojansuu 1918: 37). Karjalassa ei kuitenkaan ole *izu*-refleksiivijohdoksia lainkaan, eivätkä ne siten ole voineet lainautua sieltä. Kaikkiaan *z*:n suhuttomuus *ze*- ja *zu*-muodoissa voi siis olla lyydissä ja vepsässä vanhaa yhteistä perua.

syyteen ja samahahmoisuuteen on epäilemättä tukenut muutosta, mutta se ei tunnu yksin riittävältä syytä. Pohjoislyydiä geneettisesti lähimmissä kielimuodoissa ei vastaavaa kehitystä ole tapahtunut: vepsässä ja etelälyydissä samoin kuin aunuksessa ja sen leimaamassa keskilyydissäkin refleksiiviparadigma on säilynyt käytössä johdostumatta. Mitään pakottavaa kielen omasta systeemistä johtuvaa painetta johdostumiskehitykseen lyydissä ei siis luulisi olleen.

Onkin tarpeen olettaa *ze*-suffiksin johtimistumiselle jotain muutakin syytä kuin vain paradigman yleinen säännöllistymispyrkimys. Tunkelon mieleen on juolahtanut naapurikielten vaikutuksen mahdollisuus, mutta hän ei ole eksplikoanut ajatustaan seuraavaa laushtamaa enempää: »Onko tähän kehitykseen [taivutuspäätte **-sen* > johdin *-ze-*] ollut mitään vaikutusta sillä, mitä muutamista karjalaismurteista ja aunuksesta on todettu, sitä on vaikea varmasti sanoa, ennenkuin lyydiläisiin rajoittuvatkin aunuksen ja karjalan murteet tarkoin tuntee» (1924: 32–33). *ze*:n johtimistumisen syyksi voisi siis ounastella kontakteja lyydiläisalueen länsipuolella puhuttaviin karjalan murteisiin. Koska *ze*:n levikki rajoittuu pohjoislyydiin, täytyy näiden kontaktien päätellä olleen semmoisia, joita lyydin muilla murteilla ei ole ollut. Vaikutus ei olisi koko lyydiläisen kielimuodon syntyprosessissa saatua varhaista karjalais-aunukselaista perintöä, vaan myöhempää, lyydin itsenäisen olemassaolon aikaisen vuorovaikutuksen tuotetta.

Pohjoislyydin länsi- ja pohjoispuolisella karjalaisalueella on vielä keskiajalla puhuttu aunukselaista kieltä. Vanhan aunukselaisen väestökerroksen päälle on tullut uutta karjalaisasutusta joskus 1300–1500-luvulla (ks. Itkonen 1971: 181–182, Larjavaara 1986b: 423). Tuo karjalaispaine oli niin voimakas, että aunukselaiskieli syrjäytyi nopeasti tulokkaiden karjalaisen kielimuodon tieltä jättäen jälkeensä vain substraatin, joka kajastaa alueella nykyään puhuttavan eteläkarjalan pohjalla. Voi olettaa, että näin syntyneen uuden karjalaisen kielimuodon, kantaeteläkarjalan, vaikutus on ulottunut pohjoislyydiinkin naapurikontaktien tai jopa lyydiläisalueelle siirtyneen uuden väestön välittämänä. Pohjoislyydin ja eteläkarjalan kosketukset ovat jatkuneet noista ajoista näihin päiviin.

Kaiken edellä sanotun perusteella pidän mahdollisena, että *ze*:n johtimistuminen on tapahtunut karjalan kielen ja nimenomaan pohjoislyydin naapurustossa puhuttavan eteläkarjalaisen murteen (tai jo sitä edeltäneen kantaeteläkarjalan) vaikutuksesta. *ze*-johdosten levikkialue näyttää lyydissä asetuvan täsmälleen eteläkarjalan nykyistä puhuma-aluetta vasten ja painottuvan lyydin puolella vielä siten, että *ze*-paradigma on vahvempi lähinnä karjalaisaluetta puhuttavissa murteissa (esim. Tiutiassa, Sununsuussa, Päljärvel-

lä ja Munjärvellä), mutta labiilimpi, toisten refleksiiviverbityyppien kanssa varioiva etelämpänä kauempana kielirajasta (esim. Naamoilassa⁴ ja Boššinkylässä). Keski- ja etelälydyissä *ze*-johdoksia ei tavata käytännössä ollenkaan niin kuin ei aunuksessakaan. Aunuksen refleksiivitaivutukseen ei ole koskaan kuulunut muita johdoksia kuin imperatiivi- ja kielteisten preesensmuotojen **de* ~ *tte*-johdokset.⁵ Niinpä nykyaunuksella enempää kuin sitä edeltäneellä maantieteellisesti laajemmallaakaan aunukselaisella kielimuodolla ei voi ajatella olleen osaa lyydin *ze*:n johtimistumiseen.

Vaikuttaa siltä, että muualla kuin pohjoislydyissä *ze* ei ole koskaan johtimistunut. Tosin keskilydyiin on aunuksen vaikutus ollut niin voimakasta, ettei jonkin nykyisestä poikkeavan refleksiiviedustuksen jäljettämiin katoaminenkaan sieltä mahdotonta olisi ollut, mutta ainakaan mitään näkyviä merkkejä pohjoislyydin kaltaisista *ze*-johdoksista keskilydyissä ei ole. Kun etelälydyinkin *ze*-johdosmuodot ovat sporadisia ja johdoksenstatukseltaan kyseenalaisia eivätkä ne viittaa mihinkään paradigman systemaattiseen johdostumiskehitykseen, ei niitäkään tarvitse geneettisesti yhdistää pohjoislyydin *ze*-johdoksiin.

Katson siis, että lyydin *ze*-johdokset ovat syntyneet eteläkarjalan vaikutuksesta. Vaikutus ei ole kuitenkaan voinut olla oikosuoraa, koska *ze*-ainesta ei tunneta karjalan puolella johtimena. Sen sijaan eteläkarjalassa refleksiiviparadigmaan on levittäytynyt – kuten laajalti suomen savolaismurteisakin – (**de* +) *tte*-johdostyyppi, esim. Repola *peže-te/n*, *-t* 'peseedy/n, -t', *keändeli-ä-te-t* 'kääntelehdit' (Genetz 1880: 237–238), Paatene *šuari-e/te-n*, *-t-in* 'pukeudu/n, -in' (DK: 44), *kumardo-a-te-mma* 'kumarramme' (mts. 45), *loppi-e-t-is* 'loppuisi' (mts. 81). Johdinaines tai johdoslekseemit eivät siis ole siirtyneet sellaisenaan eteläkarjalasta lyydiin, vaan kyseessä on epäsuorempi

⁴ Naamoilan murre osoittaa tendenssiä refleksiivitaivutuksen johdostumiseen myös hyvin omaleimaisella tavalla. Sen refleksiivitaivutuksessa *ze*-johdin ei ole saanut yhtä suurta jalansijaa kuin pohjoisemmissä murteissa, mutta sen sijaan muidenkin persoonien alkuperäiset taivutussuffiksit ovat saattaneet johtimistua, kun niiden perään on liitetty normaalitaivutuksen persoonapäätte, esim. *uskaužii-moi-n* 'uskaltauduin' (Ojansuu ym. 1934: 74), *muonii-toi-d* 'petyit' (Kujola 1944 s.v. *muonitaze*).

⁵ Tosin suppealla alalla Länsi-Aunuksessa on tavattu refleksiivisten taivutusmuotojen rinnalla myös **de* + *čče*-johdoksia, esim. Impilahti *laske-i/če-n*, *-če-d*, *-ččo-v* 'laskeu/dun, -dut, -tuu', Salmi *istu-o-če-kkah* 'istuutukoon' (Genetz 1884: 182). Säämäjärven pohjoisosissa lähellä eteläkarjalan rajaa sekä Suojärvellä taas tavataan sellaisia yks. 3. persoonan refleksiivimuotoja, joissa on sekä johdinyhdistelmä **de* + *tte* että taivutuspäätte *h*, esim. *moli-e-te-h* 'rukoilee' (Makarov–Rjagoev 1969: 230), *pezi-e-te-h* 'peseytyy' (mts. 248).

vaikutus. Karjalasta on saatu malli, jonka vaikutuksesta lyydiin on kehkeytynyt *ze*-paradigma. On tosin kummallista, että yleistynyt on juuri johdin *ze*, kun lyydin refleksiivitaivutuksessa tavataan ja on vanhastaankin tavattu myös johtimet **de* ja *tte*, jotka niin karjalassa kuin suomessa, inkeroisessa ja vatjassakin ovat yleensä levinneet refleksiiviparadigmaan silloin kun paradigman johdostumista on tapahtunut. Lyydissä kuitenkin **de* ~ *tte*-johdosten distribuutio paradigmassa on jäänyt aunuksen ja vepsän tavoin suppeimmaksi mahdolliseksi.

Kielimaantieteellisten suhteiden lisäksi karjalan vaikutukseen *ze*:n johtimistumisessa viittaa se, että vaikka pohjoislyydin ja eteläkarjalan refleksiivitaivutusparadigmoissa esiintyvät aivan eri johdostyyppit, niiden johdostumiskehityksessä on selviä rakenteellisia yhtäläisyyksiä. Lyydin *ze*-johdosten paradigmansisäinen distribuutio on nimittäin samansuuntainen kuin **de* + *tte*- ja niistä kehittyneiden **de* + *čče*-johdosten karjalassa: sekä lyydissä että karjalassa johdosmuodot ovat levinneet ensin preesensiin ja vasta sitten (jos olenkaan) imperfektiin ja/tai konditionaaliin, jossa vanhat taivutusmuodot ovat vastaavasti pitäneet puolensa sitkeämmin. Imperfekti on suomenkin refleksiivitaivutuksessa ollut (**de* +) *tte*-johdoksille preesensia vaikeapääsyisempi alue (ks. J. Koivisto 1990: 134). Myös johdostumisen persoonittainen etenemisjärjestys on lyydissä ja karjalassa sama: ensi vaiheessa johdos on levinnyt 1. ja 2. persoonan muotoihin, mutta 3. persoonassa on vielä käytetty taivutusmuotoa; vasta myöhemmin on kolmannessakin persoonassa tullut käyttöön johdosmuoto. Tähän kehitysjärjestykseen viittaavat paitsi johdosmuotojen persoonittaiset esiintymisfrekvenssit myös se, että joissakin eteläkarjalan murteissa refleksiivitaivutus on jäänyt johdostumiskehityksessä sille tasalle, että johdoksia tavataan vain ensimmäisessä ja toisessa muttei kolmannessa persoonassa. Tendenssi on samansuuntainen savolaismurteissa, ja niiden edustuksen yhtäläisyys karjalan kanssa pakottaakin palauttamaan johdostumisen juuret muinaiskarjalaan asti.

Yhtäläisyyksien ohella lyydin ja karjalan refleksiiviparadigmojen johdostumiskehityksessä on selviä erojakin. Johdostumisella on niissä eri lähtömuoto: karjalassa imperatiivin yks. 2. persoonan ja indikatiivin kielteisen preesensin muoto (esim. *pežiete* < **pesedeite*), lyydissä indikatiivin preesensin yks. 3. persoonan muoto (esim. *pezeze*). Lyydissä johdostuminen on myös ollut nopeampaa ja läpikotaisempaa kuin eteläkarjalassa yleensä: *ze*-johdokset ovat paikoin levinneet koko taivutusparadigmaan, myös yks. 3. persoonaan sekä passiivi- ja nominaalimuotoihin; karjalassa johdostuminen on edennyt näin pitkälle vain tytärkarjalaisissa murteissa ja vasta viime aikoina joissakin eteläkarjalan murteissa. Erona on myös se, että lyydissä var-

sinaista funktionaalista tarvetta johdostumiseen ei ole ollut samalla tapaa kuin karjalassa ja suomessa: lyydissä katsotaan alun alkaen olleen käytössä täysi refleksiivinen taivutusmuotosarja. Toisin on ollut karjalassa ja suomessa, joissa paradigman johdostumista on motivoinut 1. ja 2. persoonan refleksiivimuotojen puute.

Refleksiivisiä **de + tte*-johdoksia on täytynyt esiintyä jo siinä karjalaisessa kielimuodossa, joka keskiajan lopulla karjalaisti laajan aunukselaisalueen ulkosyrjän kantaeteläkarjalaksi. Tuolloin noita johdoksia oli arvatenkin jo levinnyt (tai ainakin leviämässä) refleksiiviparadigman persoonamuotoihin, ja taivutusmuodot olivat vastaavasti väistymässä johdosten tieltä. Paradigman johdostumisen on täytynyt olla jo hyvässä vauhdissa 1600-luvulla, kun tytärkarjalaiset erosivat karjalaisesta kieliyhteydestä ja siirtyivät Sisä-Venäjälle. Etelä- ja tytärkarjalan refleksiivitaivutuksen johdostumiskehitys on mitä ilmeisimmin samaa perua, mutta tytärkarjalassa johdostuminen on sittemmin edennyt pitemmälle kuin eteläkarjalassa ja johdinyhdistelmä kehittynyt poikkeuksetta asuun **de + čče*.

Nykyisissä eteläkarjalan murteissa refleksiivitaivutuksen morfologinen edustus on kirjava ja murre-erot suuret. Kaikkialla tavataan sekä johdosetta taivutusmuotoja. Käytettävissä olevien aineslähteiden perusteella näyttää siltä, että eteläkarjalan itäisten murteiden refleksiivitaivutus on hyvää vauhtia seuraamassa tytärkarjalan kehitystä kohti paradigman kauttaaltaista johdostumista; sadan viime vuodenkin aikana näkyy selvä muutos johdostumiskehityksen suuntaan. Pisimmälle johdostuminen on edennyt Paatenen ja Mäntyselän murteissa, joissa johdoksia tavataan jo 3. persoonassa ja nominaalimuodoissa. Juuri Mäntyselän murre on pohjoislyydin välitön naapuri.

Muun refleksiiviverbistön vaikutus

Naapurikielen vaikutus ja paradigman morfologinen yhtenäistämisyritkimys eivät yhdessäkään riitä selittämään, miksi juuri *ze*-suffiksi on lyydin refleksiivitaivutuksessa johtimistunut. Lisäksi täytyy ottaa huomioon muun refleksiiviverbistön mahdollinen vaikutus. Kielen refleksiiviverbijärjestelmä on aina semanttisesti koherentti järjestelmä, jossa eri verbityyppien väliset vaikutusyhteydet ovat merkitseviä.

Jo edellä on tullut esiin Postin (1980: 131) oletus, että uudet *ze*-johdokset ovat korvanneet refleksiiviparadigmaan vanhastaan kuuluneet taivutusmuodot. Näin lienee paljolti käynytkin, mutta ilmeisesti refleksiivitaivutus ei ole

ze-johtimen synnyn aikoihin ollut lyydin ainoa refleksiiviverbityyppi. Kaikissa ims. kielissä tavattavien vanhojen *u-*, **du-* ja *tu-*johdosten lisäksi lyydisä lienee tuolloin ollut käytössä myös *zu-*johtimisia refleksiiviverbejä. Niitä ovat esim. *heittazuda* 'heittäytyä', *laskezuda* 'laskeutua', *pezezuda* 'peseytyä', *madaizuda* 'mataloitua' ja *vedenzuda* 'vetelehtiä; venytellä itseään'.⁶ Tämä johdostyyppi on levikkinsä perusteella vanhempi kuin *ze-*johdokset, koska sitä tavataan lyydin lisäksi vepsässä ja lyydiin rajautuvissa aunuksen murteissaakin. Lisäksi lyydissä tavataan *udu-* ja *zu-*johdosten kontaminaationa syntyneitä *uzu-*johdoksia, esim. *ličauzuda* 'tunkeutua', *nojauzuda* 'nojautua'.

Refleksiivisiä *zu-*johdoksia tavataan koko pohjoislyydissä, mutta *zu-* ja *ze-*johdosten levikki on sillä tavalla komplementaarinen, että kuljettaessa pohjoisesta etelään *zu-*johdosten asema vahvistuu sitä mukaa kuin *ze-*paradigman heikkenee. Käytännössä *zu-*johdokset voivat siis vaihdella *ze-*johdosten kanssa, mutta vaihtelusuhteet varioivat murteittain. Esimerkiksi Haljärven murteessa, joka on eteläistä pohjoislyydiä, tavataan refleksiivisiä *zu-*johdoksia kaikissa verbinparadigman muodoissa, ja ne ovat vieläpä enemmistönä kaikissa muissa muodoissa paitsi indikatiivin preesensin ja imperfektin yks. 3. persoonassa sekä aktiivin ja passiivin 2. partisiiipissa. Näissä muodoissa on sen sijaan vallalla *ze-*variantti paitsi 3. persoonan imperfektimuodossa, jossa dominoi refleksiivitaivutusmuoto. Tämä 3. persoonan muoto on samalla ainoa muoto, jossa Haljärven refleksiiviparadigmassa ylipäätään tavataan taivutusmuotoja. Imperfektin muissa persoonissa on refleksiivitaivutuksessa aukko, koska vastaavia *ze-*johdoksiakaan ei näissä muodoissa esiinny. Imperfektissä muissa kuin yks. 3. persoonan muodossa ovatkin *zu-*johdokset yksinomaisia. Haljärven murteen refleksiivinen preesens- ja imperfektiparadigma on siis seuraavanlainen (muotojen harvinaisempi variantti on suluisa): preesens *peze-zu-n* (~ *peze-ze-n*), *peze-zu-d* (~ *peze-ze-d*), *peze-zö-u* (~ *peze-zu-u*), *peze-zu-mme* (~ *peze-ze-mme*), *peze-zu-tte* (~ *peze-ze-tte*), *peze-zu-ttau*; imperfekti *peze-zu-in*, *peze-zu-id*, *pezi-he* (~ *peze-zu-i*), *peze-zu-imme*, *peze-zu-itte*, *peze-zu-ttii*. (Yleisyystiedot perustuvat lähteissä mainituista Virtarannan julkaisuista poimimaani aineistoon.)

On aivan mahdollista, että pohjoislyydin refleksiiviverbistö on joskus tai jossain osassa murteistoa ennen *ze-*johdosten syntyä ollut samantapainen kuin Haljärven murteessa nykyään, siis sellainen että varsinaisessa refleksiivitaivutuksessa on ollut aukot 1. ja 2. persoonan kohdalla, ja niissä on käy-

⁶ *zu-*johdosten valta-alueita ovat pohjoislyydin eteläosat; siellä niiden käyttöfrekvenssi on suurin ja kantavartaloittainen distribuutio laajin.

tetty *zu*-johdoksia. Juuri näitä aukkoja täyttämään olisivat sittemmin voineet tulla *ze*-johdokset. Tämä olisi tärkeä lisämotivaatio *ze*-paradigman synnylle.

Vaikka lyydin *ze*-johdokset eivät olisikaan syntyneet refleksiivisen taivutusparadigman aukkoja täyttämään, uskon, että *zu*-johdokset ovat joka tapauksessa ratkaisevasti vaikuttaneet *ze*-johdosten syntyyn ja kehitykseen. Edellä olen jo perustellut käsitystäni, että sysäys ja rakenteellinen malli pohjoislyydin *ze*-suffiksin johtimistumiseen on saatu (kanta)eteläkarjalasta. Selettämättä on enää vain, miksi juuri *ze* (eikä **de* tai *tte* tai *čče*) on valiutunut refleksiivitaivutukseen levittäytyväksi johtimeksi. Lyydin alkuperäinen 3. persoonan *ze*-refleksiivipäätte on tietenkin jo äänneasunsa ja semanttisen funktionsa puolesta luontevasti tarjoutunut uuden johdosparadigman pohjaksi, mutta nähdäkseni *ze*:n kehittymistä johtimeksi on olennaisesti edistänyt semanttisesti ja äänteellisesti läheisten *zu*-johdosten tuki. Uusien *ze*-johdosten voi ehkä jopa ajatella kehkeytyneen kontaminoitumalla niin, että ainesosina olisivat olleet karjalan *(*de* +) *tte*-johdokset ja lyydin *zu*-johdokset. Tämän kontaminaation tuloksena on sama *ze*-päätte, joka oli jo valmiiksi olemassa lyydin yks. 3. persoonan refleksiivimuodoissa. *ze* on siis ollut monella tapaa otollinen uudeksi refleksiivijohtimeksi.

Lopuksi

Oletukseni *ze*-johdosten kehittymiseen johtaneesta eteläkarjalan vaikutuksesta olisi tietenkin uskottavampi, jos pohjoislyydistä voitaisiin osoittaa muutakin sellaista eteläkarjalan vaikutusta, jota ei tavata muualla lyydissä. Tällaisia ilmiöitä ei ainakaan suoralta kädeltä näytä juuri olevan. Lyydiin karjalasta saadut lainat ovat enimmäkseen keskilyydiin tulleita aunukselaisuuksia (ks. Turunen 1947: 11) tai vanhempaa, jo lyydin syntykehityksessä saatua ainesta. Tosin Turunen (mp.) toteaa, että »[p]ohjoislyydissä esiintyvien lukuisten vepsäläisyyksien ja vielä lukuisampien poikkeusmuotojen perusteella on syytä ottaa se mahdollisuus vakavasti huomioon, että karjala-aunus on näissäkin suhteissa ratkaisevasti vaikuttanut lyydiläismurteiden nykyiselle kehittymiseen». Pohjoislyydin *ze*-johdosparadigma voidaan katsoa juuri tällaiseksi »poikkeusmuodoksi», jonka syntyyn on vaikuttanut paitsi vepsä (tarkemmin sanoen vepsän suora perintö lyydissä) myös karjala-aunus ja nimenomaan eteläkarjala. Toinen samanlainen, mutta aivan suora eteläkarjalasta pohjoislyydiin saatu laina on itse asiassa *udu*-refleksiivijohdostyyppi, esim. *ličaududa* 'tunkeutua', *salbaududa* 'sulkeutua', *keräüdüdä* 'kerään-

tyä'. Niitä tavataan yleisesti kaikkialla eteläkarjalassa. Lyydissä *udu*-johdos-
ten levikki taas rajoittuu juuri pohjoismurteisiin. Aunuksessa ei tavata *udu*-
johdoksia lainkaan, vaan johdin esiintyy siellä *vu*-asuisena. (Lyydin *udu*-joh-
dokset eivät siis ole aunukselaisuus kuten Turunen 1947: 11 antaa ymmär-
tää.) Eteläkarjalaislaina on myös pohjoislyydin pohjoisosien monikollinen
demonstratiivipronomini *nämät* : *näi*- (pro muun lyydin *nämä(t)* : *nämi*- tai
t'ämäd : *t'ämi*-) (Larjavaara 1986a: 81). Pohjoislyydiin eteläkarjalasta saatuja
lainoja löytyy epäilemättä myös sanastosta.

LÄHTEET

- ANDERSON, STEPHEN R. — KEENAN, EDWARD L. 1985: Deixis. — Timothy Shopen
(toim.): Language typology and syntactic description III s. 259–308.
Cambridge University Press, Cambridge.
- BARANCEV, A. P. 1978: Obrazcy ljudikovskoj reči (obrazcy korpusa ljudikovskogo
idiolekta) I. Derevnja Peldoža i eë okrestnosti. Karelija, Petrozavodsk.
- DK = Duhovnaja kul'tura segozerskih karel konca XIX — načala XX v. Leningrad
1980.
- GENETZ, ARVID 1872: Wepsän pohjoiset etujoukot. — Kieletär I: 4 s. 3–32.
——— 1873: Wepsän pohjoiset etujoukot. II. Kielennäytteitä. — Kieletär I: 5 s.
3–26.
——— 1880: Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä. Kielennäytteitä, sanakirja ja
kielioppi. — Suomi II: 14.
——— 1884: Tutkimus Aunuksen kielestä. — Suomi II: 17.
- ITKONEN, TERHO 1971: Aunuksen äänneopin erikoispiirteet ja aunukselaismurteiden
synty. — Virittäjä 75 s. 153–185.
- KETTUNEN, LAURI 1920: Näytteitä etelävepsästä I. Suomi IV: 18. Helsinki.
——— 1922: Lõunavepsa häälik-ajalugu I. Konsonandid. Acta et Commentatio-
nes Universitatis Dorpatensis B II,2. Tartu.
- KOIVISTO, JOUKO 1990: Suomen murteiden refleksiivitaivutus. SKST 532. Helsinki.
- KOIVISTO, VESA 1990: Venäjän vaikutuksesta itäisten itämerensuomalaisen kielten re-
fleksiiviverbeihin. — Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Itämerensuoma-
lainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrece-
nissä 27. 8. — 1. 9. 1990. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu-
ja 61 s. 20–27. Helsinki.
- KUJOLA, JUHO 1944: Lyydiläismurteiden sanakirja. Lexica Societatis Fenno-Ugricae
IX. Helsinki.
- LARJAVAARA, MATTI 1986a: Itämerensuomen demonstratiivit I. Karjala, aunuks, lyydi
ja vepsä. SKST 433. Helsinki.
——— 1986b: Itämerensuomen koillisryhmän synkretistiset paikallissijat. — Vi-
rittäjä 90 s. 413–427.
- MA = Muoto-opin arkiston kokoelmat. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- MAKAROV, G. N. — RJAGOEV, V. D. 1969: Obrazcy karel'skoj reči. Govory livvikovs-
kogo dialekta karel'skogo jazyka. Nauka, Leningrad.
- OJANSUU, HEIKKI 1918: Karjala-ainuksen äännehistoria. SKST 162. Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI — KUJOLA, JUHO — KALIMA, JALO — KETTUNEN, LAURI 1934: Lyydi-
läisiä kielennäytteitä. SUST 69. Helsinki.

Lyydin *ze*-refleksiivijohdosten synnyn ongelma

- POSTI, LAURI 1980: The origin and development of the reflexive conjugation in the Finnic languages. — Osmo Ikola (toim.): *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum I* s. 111–144. Turku.
- TAULI, V. 1956: The origin of affixes. — *Finnisch-ugrische Forschungen* 32 s. 170–225.
- TUNKELO, E. A. 1924: Lyydiläismurteiden refleksiivinen verbintunnus *-ze-*. — *Virittäjä* 28 s. 27–33.
- 1946: Vepsän kielen äännehistoria. SKST 228. Helsinki.
- TURUNEN, AIMO 1946: Lyydiläismurteiden äännehistoria I. Konsonantit. SUST 89. Helsinki.
- 1947: Lyydin asema vepsän ja karjala-aunuksen välimurteistona. — *Virittäjä* 51 s. 1–12.
- VIRTARANTA, PERTTI 1963–64: Lyydiläisiä tekstejä I–III. SUST 129–131. Helsinki.
- 1986: Haljärven lyydiläismurteen muoto-oppia. SUST 190. Helsinki.
- ZAJCEVA, M. — MULLONEN, M. 1969: *Obrazcy vepsskoj reči*. Nauka, Leningrad.

The problematic origin of reflexive *ze*-derivatives in Ludic

VESA KOIVISTO

The article discusses the origin and development of Ludic reflexive verbs formed with the derivative affix *ze*. Ludic is a Baltic-Finnic language which arose from a mixing of Karelian and Veps. Ludic has many kinds of reflexive verbs, including inflected forms containing a reflexive suffix, such as *d'aksuoi-he* '(he) undressed', *koverda-moi* '(I) crouch, bow' (where the hyphen separates stem from ending), plus various derivative forms such as *d'aksazetta* ~ *d'aksazuda* 'undress' (basic stem *d'aksa-*), *pezezetta* ~ *pezezuda* 'wash' (*peze-*), *kogozuda* ~ *kogoduda* 'meet' (*kogoda-*), *kerädüdü* ~ *kerävüdü* ~ *keräüdüdü* 'gather' (*kerädä-*). Ludic is the only Baltic-Finnic language that has derivative forms with the affix *ze*.

The explanation for the origin of these *ze*-forms has been that the original 3rd p. sg. reflexive inflectional ending *ze* (as in *peze-ze* '(he) washes') began to be understood as a reflexive stem, after which the normal personal endings could then be added (e.g. *peze-ze-n*, *peze-ze-d* '(I) wash, (you) wash').

Furthermore, these *ze*-forms are only found in the northern dialects of Ludic. In other Ludic dialects and in the closely related languages of Veps and

Olonets, the suffix *ze* has not come to function as a derivative form. That is, although the *ze*-forms are formally derivatives, they are still counted as being part of the reflexive inflection. Other Baltic-Finnic languages also typically have derivative forms in their reflexive inflections, but these are usually of a different form (**de* or *tte* or a combination of these).

It has been suggested that Ludic *ze* developed into a derivative form because of a need to unify the morphological form of the paradigm. The writer argues, however, that this explanation alone is insufficient, and suggests additional factors. An early article by E. A. Tunkelo (1924) suspected that the development into a derivative form could have been influenced by the neighbouring language of Karelian, but did not explore the hypothesis further. Because the *ze*-derivative occurs only in the northern dialects, we might assume some influence from the Karelian dialects bordering most closely on Ludic, i.e. South Karelian. In fact, North Ludic also shows other influences from South Karelian. In the modern South Karelian area, a form of Olonets was still spoken during the Middle Ages. Since the reflexive inflec-

tion in Olonets has not incorporated derivative forms at all, and since the area where South Karelian is spoken today was not settled by Karelians until around the beginning of the 14th century, the development of Ludic *ze* into a derivative affix could only have taken place after that date.

Because there is no *ze*-derivative in Karelian, it cannot have been borrowed into Ludic in material form, but only as a general structural pattern of derivation. The hypothesis that South Karelian served as a model for the emergence of the *ze*-derivative in Ludic, and for the development of derivatives in the reflexive paradigm as a whole, is supported by structural and distributional similarities between these developments in both Ludic and Karelian. Although each of these languages has adopted a different derivative into the reflexive inflection, *ze* in North Ludic and **δe + tte* in South Karelian, these derivatives have spread to other personal forms in the paradigm in the same order in both languages: first the present indicative and then the other tenses and moods, and first the 1st and 2nd persons and then the 3rd person. In many of the dialects of both

languages, this spread of derivative forms is still incomplete.

In the writer's opinion, another important factor affecting the change has been the parallel reflexive derivative forms with *zu*, which, in view of the dialect area, seems to be an older type than *ze*. The influence of the *zu*-derivative would explain why it was the 3rd p. reflexive ending *ze* that was selected as the derivative element, rather than e.g. **δe* or *tte*; these were also part of the old Ludic reflexive inflection, but only in one form, the 2nd p. sg. imperative and the homomorphous present negative form, e.g. *peittäie* (< **peittä-ite-k*) 'hide', *išto-i* (< **istu-δe-k*) 'sit'.

In other Baltic-Finnic languages which have a reflexive inflection (apart from Olonets and Veps), it tends to be precisely these derivatives that have spread into the reflexive paradigm. One reason why the form that has developed and spread in this way in Ludic is *ze*, the writer argues, is thus the phonetic similarity with *zu*-derivatives in the same semantic field. In a way, the *ze*-derivative in Ludic can be regarded as a contamination of *zu* plus Karelian (**δe + tte*).